

KATHOLIEKE UNIVERSITEIT TE LEUVEN
DEPARTEMENT ECONOMIE

LEUVENSE ECONOMISCHE STANDPUNTEN

2000/97

**MAATSCHAPPELIJK KAPITAAL EN ECONOMISCHE
PERFORMANTIE**

Wim MOESEN

September 2000

Verantwoordelijke uitgever : Professor Lode Berlage
Faculteit der Economische en Toegepaste
Economische Wetenschappen

De "Leuvense Economische Standpunten" worden opgevat als een vijfde wetenschappelijke tribune waarin de statiden van het Departement Economie en van haar onderzoekseenheid, het Centrum voor Economische Studïën, opinierende studies en essays publiceren. De opzet bestaat erin om op bevattelijke wijze een reeks van inzichtsvrhelderende en beleidsoriënterende economische standpunten te brengen. Onze beweeglijke wereld heeft hieraan wel behoefte.

Dergelijke reeks zal uiteraard verschillende opinies en denkstromingen brengen.

Leuvense Economische Standpunten zullen alleen de visie van de auteur vertolken. Zij kunnen dus niet doorgaan als de visie van een instelling.

Adres voor bestellingen :

Centrum voor Economische Studïën
Naamsestraat 69
B - 3000 Leuven

Prijs per aflevering : 100 F.
Postcheque : 000-0544830-78

Telefoon : 016 / 32.67.25

D/2000/2020/22

Leuven Economisch Standpunt

**MAATSCHAPPELIJK KAPITAAL EN ECONOMISCHE
PERFORMANTIE**

Wim Moesen

Centrum voor Economische Studïen

Het voorbereidend onderzoek werd uitgewerkt in het kader van het programma PRO 97/2/28 voor de
Administratie Wetenschappen (Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap). Met dank aan de
medewerkers Laurens Cherdyle, Bram Putzejs en Tom Van Puyenbroeck.

1. Probleemstelling

Hoe komt het dat de macro-economische prestaties van landen of regio's zo sterk kunnen verschillen over een langere tijdsperiode? Dit is en blijft een interessante vraagstelling. R.J. Barro (1996) onderzocht dit probleem aan de hand van een steekproef van 100 landen voor de periode 1960-1990. Hij schrijft de macro-economische groei toe aan een zeer breed gamma van verklarende factoren zoals: scholingsgraad, vruchtbaarheid, overheidsconsumptie, rechtszekerheid, politieke vrijheid, onafhankelijkheid van de centrale bank, enz... R.E. Hall en C.I. Jones (1997, 1999) hebben de originele determinanten vertengd tot wat zij de 'infrastructuur' van een land noemen. Volgens hun definitie bevat de infrastructuur drie niet voor de hand liggende elementen, nl. de overheid, de cultuur en het klimaat. Een land met een gunstige infrastructuur zou meer fysiek en menselijk kapitaal aantrekken zodat een hogere produktiviteit wordt bereikt. Hierdoor kunnen ze $\frac{1}{3}$ van de variatie van de output per arbeider verklaren in een steekproef van 133 landen.

De keuze van de verklarende variabelen in deze twee studies illustreert de hernieuwde aandacht voor de rol van instituties. Het cruciale belang van de institutionele omkadering waarbinnen het economisch proces plaatsvindt, wordt steeds meer erkend. Het wordt dan ook steeds duidelijker dat instituties de uitkomst van het proces, nl. de macro-economische performance, beïnvloeden. Dit volgt ook uit de wijze waarop instituties algemeen gedefinieerd worden zoals bijvoorbeeld in het handboek van W. Kasper en M.E. Streit (1998): "Institutes zijn regels voor menselijke interacties die mogelijk opportunistisch individueel gedrag beperken, die daardoor het menselijk gedrag meer voorspelbaar maken en zodoende de arbeidsverdeling en de creatie van welvaart vergemakkelijken".

In inter-individuele relaties worden deze regels als een extern gegeven ervaren dat niet in vraag wordt gesteld. De instituties van de gemeenschap waartoe men behoort spelen dus een belangrijke rol in inter-individuele relaties. Dit staat in scherp contrast met het traditionele beeld in de handboeken van de homo economicus die niet "embedded" is in een culturele gemeenschap.

Uit de bovenstaande definitie volgt dat een gemeenschap met een gepaste set instituties bevoorwaard is in een eng economische zin. Doordat instituties een voorspelbare richting geven aan het menselijk gedrag kunnen de schaarse middelen

specifiek ingezet worden in het eigenlijke economische proces. Een gepaste set instituties kan dus geïnterpreteerd worden als "maatschappelijk kapitaal" van een gemeenschap. In de volgende sectie worden deze ideeën verder uitgewerkt tot een denkkader dat de invloed van instituties op de economische performance tracht te verklaren.

Een analyse van de impact van instituties op de economische prestaties kunnen we vinden in de transactiekosten-literatuur. Deze literatuur richt zich voornamelijk op formele instituties zoals bijvoorbeeld het rechtssysteem. Een recentere literatuur benadrukt echter de rol van ongeschreven gedragsregels of informele instituties. Het geheel van deze ongeschreven regels vormt de cultuur van een gemeenschap. Een cultuur die gekenmerkt wordt door een hoge mate van eerlijkheid en vertrouwen zou bijzonder stimulerend werken voor de economische prestatie omdat in een dergelijke cultuur de transactiekosten laag niet te hoog oplopen. In sectie 3 wordt een overzicht van de belangrijkste argumenten voor dit standpunt gegeven.

Vooraleer de impact van vertrouwen op de globale macro-economische prestatie empirisch te onderzoeken, wordt een maatstaf ontwikkeld om deze te meten. Daartoe wordt in sectie 4 een synthetische indicator voor macro-economische performance voorgesteld die alle relevante informatie in één statistisch kengetal uitdrukt.

Met deze synthetische indicator, LMIEP (Leuvense Indicator voor Macro-Economische Performance) genoemd, wordt vervolgens de relatie onderzocht tussen de macro-economische performance en vertrouwen. Eerst wordt de impact van vertrouwen op de macro-economische prestaties geschat met gegevens voor 20 OESO-landen in de periode 1992-1996. Deze resultaten worden in sectie 5 besproken. In sectie 6 wordt een Europese dataset met gegevens op regionaal niveau gebruikt omdat culturen ook binnen landen sterk van regio tot regio kunnen verschillen.

Het belang van instituties voor de macro-economische performance heeft strategische beleidsimplicaties vooral omdat het gebruik van de conventionele macro-economische instrumenten in Europa minder efficiënt zal worden. Met de introductie van de Euro blijft er immers minder ruimte over voor het bepalen van een autonome budgettaire (stabiliteitspact) of monetaire (Europese Centrale Bank) politiek, of voor wisselkoersaanpassingen. Nationale en regionale overheden zullen enkel nog met de kwaliteit van hun instituties kunnen wedijveren. Deze beleidsimplicaties worden besproken in de concluderende sectie.

2. *Instellingen en performance: een algemeen kader*

In deze sectie verduidelijken we hoe instituties de economische performance kunnen beïnvloeden. Het is duidelijk dat een individu niet geïsoleerd leeft maar constant geconfronteerd wordt met anderen. Mensen zijn dus verplicht om relaties met elkaar te onderhouden om zo hun doelstellingen te bereiken. Een probleem in deze relaties is dat mensen niet over volledige kennis beschikken. Dit betekent niet dat individuen niet rationeel kunnen zijn maar wel dat hun capaciteit om rationeel te handelen beperkt is (bounded rationality).

De onvolledige kennis veroorzaakt echter fricties in inter-individuele interacties omdat men de tegenpartij nooit volledig kent. Economisten noemen deze fricties transactiekosten. Deze definiëren we als de onvermijdelijke individuele kosten die ontstaan door het nastreven van individuele voordelen door inter-individuele transacties.

Deze transactiekosten hebben een invloed op de economische performance. Dit is een intuïtief resultaat. Als de kost van transacties toeneemt zullen er minder transacties plaatsvinden. In het ergste geval zal er zelfs helemaal geen handel plaatsvinden, ook al zou dit voor iedereen beter zijn, zoals in de bekende "market for lemons" van Akerlof.

De inter-individuele transacties vinden echter plaats binnen het kader van een samenleving met een bepaalde cultuur. De cultuur van een samenleving dient geïnterpreteerd te worden als de set van waarden en regels van de samenleving. Twee individuen die tot dezelfde cultuur behoren delen dus dezelfde set van aangeleerde regels en waarden. Deze regels, of instituties, beperken dus de mogelijke handelwijzen, met name de mogelijkheden voor opportunistisch gedrag, in inter-individuele interacties. Dit wordt bereikt door individuen die de regels overtreden steeds te sanctioneren.

Doordat ze de ruimte voor opportunistisch beperken, beïnvloeden instituties de ex ante transactiekosten. Een gemeenschappelijke cultuur maakt het menselijk gedrag voorspelbaarder zodat het probleem van onvolledige kennis verkleint en de transactiekosten dalen. Het cultureel-institutionele kader waartoe van een land heeft dus een fundamentele invloed op de economische prestaties.

Een cultuur van eerlijkheid zal ook leiden tot een toename van het vertrouwen. Dit moeilijk bepaalde begrip definiëren we als de overtuiging van individuen ten aanzien van de waarschijnlijkheid dat andere agenten niet opportunistisch zullen handelen als ze daar de kans toe krijgen. Dit vertrouwen is noodzakelijk in het licht van de beperkte kennis van andere individuen.

We kunnen dus concluderen dat een goede cultuur, namelijk een cultuur die er voor zorgt dat de basisvoorwaarden voor vertrouwen aanwezig zijn, een positief effect heeft op de economische prestaties van een land of een regio. Dit positief effect wordt veroorzaakt door een daling van de transactiekosten ten gevolge van een toename van het vertrouwen. Tenslotte dient nog opgemerkt dat een cultuur niet statisch is, maar wel constant evolueert onder invloed van externe gebeurtenissen of door contacten met andere samenlevingen. De notie dat een cultuur kan veranderen houdt in dat deze eventueel ook gestuurd kan worden. Hierop wordt verder ingegaan in de laatste sectie waar we de beleidsimplicaties van ons onderzoek bespreken.

3. *Vertrouwen en economische performance*

Instituties genieten een groeiende aandacht. Algemeen wordt aangenomen dat verschillen in economische prestaties kunnen toegeschreven worden aan verschillen in economische instituties. De transactiekosten-literatuur analyseert het effect van formele instituties op de economische prestatie.

De transactiekosten-literatuur gebruikt veelal het kader van het prisoner's dilemma. Dit illustreert hoe vrije competitie leidt tot een sub-Pareto optimaal resultaat. Om dit te vermijden is het aangeraden om een contract af te sluiten dat alle partijen bindt tot een coöperatieve oplossing. Dit vereist echter het bestaan van formele instituties die de afdwingbaarheid van dit contract garanderen. De eerste bekommernis van de transactiekosten-literatuur is het minimaliseren van transactiekosten via de manipulatie van deze formele instituties.

Meer recent wordt aandacht besteed aan de informele instituties, dit is de cultuur, van een samenleving. Deze vormen een meer fundamenteel instrument voor het selecteren van Pareto-superieure uitkomsten doordat ze ervoor zorgen dat de economische agenten elkaar kunnen vertrouwen. In plaats van coöperatie te verzekeren door een

betreep te doen op kostelijke contracten en formele instituties bevorderen informele instituties de economische prestaties door de economische agenten betrouwbaarder te maken. Dit is vooral belangrijk omdat het besef groot is dat het zeer moeilijk is om waterdichte contracten op te stellen. Zo betogen P.H. Huang en H.Wu (1994) dat de rol van het recht in het dagelijkse leven niet moet overduwen worden. In het oplossen van disputen doen de meeste mensen niet onmiddellijk beroep op het formele recht als laatste hulpmiddel maar veellet op informele regels of sociale normen.

Dit wijst erop dat informele instituties, dus de cultuur van een samenleving, de belangrijkste determinanten zijn van de economische prestatie. M. Casson (1991) toont binnen een speltheoretisch kader aan dat een sterke cultuur transactiekosten reduceert en prestaties bevordert. Om die reden betoogt hij dat het succes van een economie afhankelijk is van de kwaliteit van de cultuur. De belangrijkste elementen van deze cultuur zijn het vertrouwen en reputatie. Deze zijn belangrijk omdat coöperatie tussen vreemdelingen van cruciaal belang is voor het succes van een grote onderneming, zoals empirisch werd aangetoond door F. Fukuyama (1995).

Er is een duidelijk verschil met de transactiekostenbenadering. Terwijl de transactiekosten-literatuur de nadruk legt op het belang van een aangepast contract om het vertrouwensprobleem op te lossen, betogen de andere auteurs dat een gunstige culturele omgeving het vertrouwensprobleem kan voorkomen. Dit kan eenvoudig geïllustreerd worden binnen het kader van het prisoner's dilemma. Twee individuen, 1 en 2, moeten beslissen om een eerder aangegane overeenkomst na te leven (E) of om de tegenpartij te verraden (B). De mogelijke uitkomsten worden in onderstaande tabel weergegeven. Het Nash-evenwicht (B,B) is Pareto-suboptimaal. Volgens de transactiekostenbenadering kan de uitkomst (E,E) bereikt worden door middel van een afdwingbaar contract. Dit contract is echter zelf kostelijk en deze kosten overschijnen vaak de beoogde baten.

Figuur 1: Uitkomsten in de basisituatie

	2	
	E	B
1	E (20,20)	B (5,25)
	B (25,5)	B (6,6)

Indien beide individuen echter deel uitmaken van een samenleving met een cultuur die gebaseerd is op solidariteit, vertrouwen, empathie en eerlijkheid dan is de relevante uitkomstmatrix eerder zoals in figuur 2. Het verraden van de tegenpartij roept allerhande negatieve emoties op zoals schuld en een verlies van reputatie. Deze gevoelens verminderen het nutniveau dat door bedrog bereikt kan worden. Indien de negatieve emoties sterk genoeg doorwegen, zoals in het voorbeeld, wordt de coöperatieve oplossing (E,E) bereikt. Aangezien dit eenvoudige kader model kan staan voor verscheidene economische interacties toont dit het potentiële belang van cultuur voor de globale economische prestatie aan.

Figuur 2: Uitkomsten in een "goede" culturele omgeving

	2	
	E	B
1	E (20,20)	B (5,15)
	B (15,5)	B (-4,-4)

Een tweede voorbeeld is het twee-fasen spel ontwikkeld door P. Dasgupta. (1990). Dit spel beschrijft de mogelijke transactie tussen een autoverkoper en een consument. De autoverkoper beschikt zowel over degelijke wagens als over 'citroenen', wagens die hun prijs niet waard zijn. Uiterlijk zijn de slechte wagens echter niet van de goede te onderscheiden zodat de consument de verkoper moet vertrouwen vooraleer hij bereid is om een wagen te kopen. Dit spel toont de centrale rol aan van overtuigingen in economische transacties. In afwezigheid van volledige kennis moet de consument terugvallen op subjectieve indrukken over de betrouwbaarheid van de verkoper. Hierbij is het algemene vertrouwensklimaat van groot belang. Een klimaat van vertrouwen en eerlijkheid stimuleert positieve overtuigingen die op hun beurt het totale volume aan transacties vermeerderen.

Samengevat kunnen we stellen dat theoretische inzichten een positieve relatie voorspellen tussen een vertrouwenskultuur en de globale economische prestatie. Bovendien tonen de studies van R. Axelrod (1984), R. Sethi en E. Somanthan (1996) en P.H. Huang en H. Wu (1994) aan dat de overheden over middelen beschikken om de kultuur van een samenleving te sturen. Indien empirisch kan bevestigd worden dat culturele waarden de economische prestatie bevooruden, wordt een interessante piste blootgelegd voor bijkomend beleidsgeoriënteerd onderzoek.

4. Naar een synthetische indicator van macro-economische prestatie

Om empirisch te toetsen of vertrouwen een betekenisvolle invloed heeft op de globale economische prestatie, is een maatstaf nodig die de globale economische prestatie van een land weergeeft. Traditioneel worden vier indicatoren gebruikt die elk één dimensie van de macro-economische prestatie meten. Deze zijn de groeivoet van het BBP, de inflatievoet, de werkloosheidsvoet en het saldo op de lopende rekening. Voor we uit deze indicatoren een synthetische maatstaf voor de macro-economische prestatie ontwikkelen bespreken we eerst deze eenvoudige indicatoren en de Okun- en de Calmfors-index.

De macro-economische prestatie van een land wordt gewoonlijk gemeten als de mate waarin de doelstellingen van het macro-economische beleid gerealiseerd worden. Een eerste doelstelling is het bereiken van een hoge BBP-groei. Dit is des te wenselijker als die groei samengaat met een hoge graad van inkomensgelijkheid (Asher, Defina en Thanawala, 1994). Idealiter dient de reële BBP indicator dan ook gecorrigeerd te worden met een maatstaf voor gelijkheid zoals de Gini-coëfficiënt, maar de beschikbare gegevens hiervoor zijn beperkt en er is geen overeenstemming over de optimale graad van inkomensgelijkheid. Inkomensgelijkheid levert immers ook noodzakelijke incentieven in een markteconomie.

Ook een lage werkloosheid is een belangrijk beleidsobjectief. Daarom wordt de werkloosheidsvoet als een tweede indicator gekozen. Een lage werkloosheidsvoet kan echter bereikt worden ten koste van een hoog niveau van inflatie, de korte termijn relatie die wordt voorgesteld door de Philips-curve. Ook inflatie is nadelig voor de economie. Deze idee is terug te vinden in de 'misserie'-index (Mc Cracken, e.a., 1977) ook gekend als de Okun-index naar de ontwerper ervan. Deze index is de som van de

werkloosheids- en de inflatievoet. De interpretatie is eenvoudig: een hogere waarde duidt op een zwakkere prestatie.

De betalingsbalans is de vierde prestatie-indicator geïntroduceerd door Tinbergen (1952). Hij betoogt dat deze indicator veeleer een technische uitdrukking is van een gezond economisch beleid dan dat ze een element is van welzijn. Niettemin wordt de lopende rekening courant gebruikt als een maatstaf van macro-economische prestatie. Zo wordt ze door de OESO opgenomen als een element van de 'magische vierhoek' die de vier indicatoren in één diagram voorstelt (zie ook Melyn en Moesen, 1991; Moesen en Cherchye, 1997). Een andere maatstaf voor economische prestatie die de lopende rekening opneemt is de Calmfors-index geconstrueerd als de som van de werkloosheidsvoet en het deficit op de lopende rekening (Calmfors en Driffil, 1988). Deze index straft landen die een lage werkloosheidsgraad nastreven door een expansief beleid dat leidt tot een deficit op de lopende rekening.

Tabel I bevat de vier individuele indicatoren voor 20 OESO-landen voor de periode 1992-1996. De symbolen y , p , u en f stellen respectievelijk de gemiddelde groeivoet van het BBP voor, de gemiddelde verandering in de BBP-deflator, de gemiddelde werkloosheidsvoet uitgedrukt als percentage van de actieve bevolking en het gemiddelde surplus (+) of deficit (-) op de lopende rekening als een percentage van het BBP. Deze notaties zullen in deze sectie verder worden gebruikt. Hoewel alle indicatoren afzonderlijk interessante informatie leveren is het moeilijk om de landen te rangschikken volgens hun globale macro-economische prestatie. Het komt vaak voor dat een land beter presteert volgens de ene indicator terwijl het omgekeerde blijkt volgens een andere indicator.

Tabel 1: enkelvoudige indicatoren voor macro-economische performantie
1992-1996 (gemiddelde waarden per jaar)

	y	p	u	f
Australië	3.9	1.7	9.7	-4.2
België	1.2	2.6	12.3	5.1
Canada	2.2	1.1	10.4	-2.5
Denemarken	2.3	1.8	11.0	2.3
Duitsland	6.2	6.2	13.8	0.7
Finland	1.4	1.5	16.6	-0.9
Frankrijk	1.3	1.8	11.7	0.8
Ierland	1.5	2.9	9.2	-0.9
Italië	2.0	3.0	9.0	-0.9
Japan	1.4	0.4	2.8	2.5
Nederland	2.2	1.8	6.7	4.3
Nieuw-Zeeland	3.2	2.0	8.1	-2.7
Noorwegen	3.8	1.8	5.6	3.9
Oostenrijk	1.7	3.0	5.9	-1.0
Portugal	1.5	6.2	6.2	-0.4
Spanje	1.3	4.7	22.3	-0.9
Zweden	0.9	2.1	7.4	-0.1
Zwitserland	-0.1	1.8	4.1	7.1
Ver. Koninkrijk	1.0	4.4	10.9	1.3
Ver. Staten	2.6	2.4	6.3	-1.8

Bron: OECD, *Economic Outlook*, Juni 1997

Het lijkt dus aangewezen om een synthetische indicator te ontwerpen die de verschillende indicatoren combineert. De Okun- en de Calmforsindex zijn twee zulke indicatoren. Deze indicatoren hebben echter hun tekortkomingen. Een eerste is dat ze beide slechts twee van de vier indicatoren opnemen. Ten tweede zijn ze ontworpen als de som van deze indicatoren zodat ze de facto deze indicatoren een gelijke weging toekennen. Het lijkt echter meer realistisch te veronderstellen dat een overheid haar prioriteiten kiest, of met andere woorden dat ze een verschillend gewicht toewijst aan de indicatoren.

Dit leidt tot de vraag welk gewicht er dan wel moet toegekend worden aan de verschillende indicatoren. Deze moeten aangepast worden aan de objectieven van de

overheid maar hoevel de overheid deze officieel bekend maakt, is het moeilijk om er een numerieke waarde aan vast te hechten. Men kan zich hiervoor baseren op het overheidsprogramma dat wordt aangekondigd maar dit vergt veel informatie en is bijzonder tijdrovend. Daarenboven is het steeds mogelijk dat de aangekondigde prioriteiten niet overeenstemmen met de werkelijke prioriteiten.

Wegens deze problemen gebruiken we een mathematische methode die toelaat om relatieve gewichten toe te kennen op basis van beperkte informatie. De gebruikte techniek is gebaseerd op de DEA-methode, voor het eerst geïntroduceerd door Charnes, Cooper en Rhodes (1978, 1979, 1981). Sederdien werd de DEA-methode reeds meermalen aangewend voor het meten van de macro-economische prestaties van een land (Färe, Grosskopf, Norris en Zhang, 1994; Lovell, 1995; Lovell, Pastor en Turner, 1995; Lovell en Pastor, 1995).

Deze techniek weegt de componenten van de synthetische prestatie-indicator zodanig dat elk land het voordeel van de twijfel krijgt. De hoogste gewichten worden namelijk toegekend aan die indicatoren waarvoor het land relatief beter presteert. Het feit dat een land goed presteert in een dimensie van het economisch beleid wordt dus beschouwd als een signaal dat dit een prioriteit is van de overheid. Deze methode vereist enkel informatie over het feitelijke gedrag van de overheid. Het lijkt plausibel dat de feitelijke cijfers de werkelijke prioriteiten weerspiegelen¹.

Om onze synthetische indicator, LIMEP genaamd, te berekenen dient voor elk land een lineair programmeringsprobleem te worden opgelost (Melyn en Moesen 1991). De onbekenden zijn de gewichten a_1, a_2, a_3 en a_4 die moeten worden toegekend aan de vier afzonderlijke indicatoren. Voor elk land worden de gewichten zodanig toegekend dat de objectiefunctie wordt gemaximaliseerd. Er zijn twee beperkingen, namelijk dat de som van de gewichten gelijk moet zijn aan 1 en dat er prioriteiten moeten worden toegekend. De laatste beperking betekent dat de gewichten waarden aannemen van 0,10, 0,20, 0,30 en 0,40.

In een eerste fase worden de gegevens genormaliseerd². Voor elk land i gaat de procedure als volgt. Voor y en f wordt het verschil genomen tussen de feitelijke prestatie van een land en de minimumprestatie van de steekproef. Vervolgens wordt dit verschil gedeeld door het verschil tussen de maximum- en de minimumprestatie in

¹ Deze procedure negeert de invloed van asymmetrische schokken; zie o.a. Eastely, Kremar, Pritchett en Summers (1993).

² De normalisatiemethode die hier wordt gebruikt, werd reeds eerder aangewend door J. Smets (1985).

de steekproef. De genormaliseerde waarde y^n en f^n kunnen als volgt worden uitgedrukt:

$$y^n = (y_i - y_{\min}) / (y_{\max} - y_{\min}) \quad f^n = (f_i - f_{\min}) / (f_{\max} - f_{\min})$$

Een hogere numerieke waarde weerspiegelt een betere relatieve prestatie, met 0 en 1 als de uiterste waarden. De economische "bads", p en u , worden getransformeerd tot economische "goods" zodat ook hier hogere waarden een betere relatieve prestatie weerspiegelen. Verder verloopt de normalisatie analoog als bij y en f :

$$p^i = (p_{\max} - p_i) / (p_{\max} - p_{\min}) \quad u^i = (u_{\min} - u_i) / (u_{\min} - u_{\max})$$

Het model dat we gebruiken laat toe voor elk land de gewichten te berekenen zodat de LIMEP wordt gemaximaliseerd. Geen andere combinatie van gewichten zou resulteren in een hogere LIMEP-waarden. De reflecteerd duidelijk de "voordeel van de tweede meting". Een ander aantrekkelijk kenmerk is dat $1 \geq \text{LIMEP} \geq 0$. Hoe dichterbij 1 de numerieke waarde ligt des te beter is het globale macro-economische resultaat.

De LIMEP-resultaten voor de 20 OESO-landen zijn weergegeven in tabel 2. De tabel vermeldt eveneens de gewichten die werden gebruikt ter berekening van de scores. Deze berichten reveleren belangrijke informatie, aangezien ze een indicatie geven voor de beleidsprioriteiten van elk land. Merk op dat de genormaliseerde waarden p^n en u^n beide 1 zijn voor Japan. De gewichten die aan deze indicatoren zijn toegekend zijn dan ook onderling inwisselbaar.

De beste prestaties worden geleverd door Zwitserland en Japan gevolgd door Ierland op de derde plaats. Dit laatste land kan inderdaad prat gaan op een opmerkelijke ommekeer in het economisch beleid in de recentste jaren. België neemt de zesde plaats in achter Noorwegen en Nederland. Op de vijf laatste plaatsen staan in dalende orde respectievelijk Italië, Duitsland, Portugal, het Verenigd Koninkrijk en tot slot Spanje.

Tabel 2: LIMEP-resultaten
1992-1996

	Gewichten				
	LIMEP	$a_1(y^n)$	$a_2(p^n)$	$a_3(u^n)$	$a_4(f^n)$
1. Zwitserland	0.829	0.0	0.2	0.3	0.4
2. Japan	0.824	0.1	0.3*	0.4*	0.2
3. Ierland	0.782	0.4	0.3	0.1	0.2
4. Noorwegen	0.773	0.1	0.3	0.4	0.2
5. Nederland	0.732	0.1	0.3	0.4	0.2
6. België	0.637	0.1	0.3	0.2	0.4
7. Australië	0.631	0.2	0.4	0.3	0.1
8. Ver. Staten	0.630	0.2	0.3	0.4	0.1
9. Denemarken	0.626	0.1	0.4	0.3	0.2
10. Nieuw Zeeland	0.622	0.2	0.3	0.4	0.1
11. Canada	0.618	0.2	0.4	0.3	0.1
12. Zweden	0.602	0.1	0.3	0.4	0.2
13. Oostenrijk	0.585	0.2	0.3	0.4	0.1
14. Frankrijk	0.576	0.1	0.4	0.3	0.2
15. Finland	0.536	0.1	0.4	0.2	0.3
16. Italië	0.534	0.2	0.3	0.4	0.1
17. Duitsland	0.519	0.1	0.3	0.4	0.2
18. Portugal	0.479	0.2	0.1	0.4	0.3
19. Ver. Koninkrijk	0.457	0.1	0.2	0.4	0.3
20. Spanje	0.240	0.2	0.3	0.1	0.4

*: Gewichten zijn onderling inwisselbaar.

Opmerkelijk is de lage Duitse positie. De Duitse reële BBP-groei is met 1.2 procent lager dan het steekproefgemiddelde dat 2.1 procent bedraagt. Met een inflatievoet van 2.9 procent tegenover een gemiddelde van 2.5 procent presteert Duitsland eveneens slecht op het domein van de prijsstabiliteit. Het presteert gemiddeld wat de werkloosheid betreft met een werkloosheidsvoet van 9.2 procent tegen een OESO-gemiddelde van 8.5. Duitsland bevindt zich echter vooral achteraan omwille van de slechte prestatie voor de lopende rekening. Duitsland noteert een deficit van 0.9 procent tegen een gemiddeld surplus van 0.7 voor de ganse steekproef.

Landen verwerven blijfbaar een reputatie op basis van nog andere dan de in de LIMEP opgenomen indicatoren. De reputatie wat betreft macro-economische

performantie wordt mee bepaald door kwalitatieve kenmerken zoals de werkhethk, respect voor regels, afwezigheid van corruptie, enz. Hierdoor kan verklaard worden dat de studie een aantal contra-intuïtieve resultaten oplevert (Verenigde Staten, Canada) naast meer verwachte resultaten zoals die van Japan, Zwitserland en Italië.

5. Empirische resultaten

In deze sectie zal de relatie tussen vertrouwen en de macro-economische prestatie van een land empirisch worden onderzocht op basis van de eerder beschreven LIMEP-maatstaf. De LIMEP-waarden worden verklaard aan de hand van variabelen die het niveau van vertrouwen in een economie weergeven.

De gebruikte gegevens zijn afkomstig uit het World Competitiveness Report 1995, een multi-dimensionale analyse van de competitiviteit van 49 landen die werd uitgevoerd door het Institute of Management Development (IMD) en het World Economic Forum (WEF, Genève)³.

In ons onderzoek gebruiken we een controlevariabele die bestaat uit wat we de 'waarden van de samenleving' (VAL) noemen. Een lage score weerspiegelt dat de waarden van een samenleving niet bijdragen tot de competitiviteit van de ondernemingen (arbeidsethos, loyaliteit, ...) terwijl een hoge score op het tegendeel wijst. A priori kan men een positieve relatie verwachten. Twee bijkomende variabelen die worden opgenomen weerspiegelen het vertrouwen in de publieke sector (TRUSTPUB) en het vertrouwen in de private sector (TRUSTPRI). Deze variabelen stellen ons in staat het argument opgebouwd in sectie 2 empirisch te testen. Beide variabelen werden berekend als het gemiddelde van twee indicatoren uit het World Competitiveness Report. De TRUSTPUB-waarden is het gemiddelde van een indicator voor de mate waarin het overheidsbeleid gesteund wordt door de publieke opinie en een indicator voor het publiek vertrouwen in het gerechtelijk apparaat. De TRUSTPRI-waarden worden berekend uit een indicator voor het publiek vertrouwen in de financiële instellingen en een indicator voor het vertrouwen in de bedrijfs wereld. Uit deze definities volgt dat voor de twee vertrouwensindicatoren positieve coëfficiënten kunnen verwacht worden. De berekende TRUSTPUB- en TRUSTPRI-

³ De gebruikte methodologie wordt toegelicht in het IMD-WEF World Competitiveness Report 1995.

waarden voor de 20 OESO-landen die in de vorige sectie vermeld werden zijn voorgesteld in tabel 3.

Tabel 3: Verklarende variabelen

	VAL	TRUSTPUB	TRUSTPRI	TRUST	TRUSTVAL
Australië	5.0600	7.1600	6.1900	6.6750	12.0110
België	6.1400	5.4950	6.2800	5.8875	12.3624
Canada	6.1200	6.6550	6.5300	5.5925	13.0463
Denemarken	5.4200	7.1150	6.8050	6.9600	12.6756
Duitsland	6.1900	7.2600	6.4200	6.8400	13.3676
Finland	6.8100	6.7950	5.9550	6.3750	13.5564
Frankrijk	5.4600	5.6650	5.5550	5.6100	11.3678
Ierland	5.3500	6.7000	6.1150	6.4075	12.0493
Italië	4.8600	3.6300	4.5450	4.0875	9.2126
Japan	7.3800	5.8350	6.3050	6.0700	13.8525
Nederland	5.8400	6.9850	6.7450	6.8650	13.0235
Nieuw Zeeland	6.6900	7.5000	6.8950	7.1975	14.2524
Noorwegen	5.5700	7.7150	5.8400	6.7775	12.6513
Oostenrijk	6.0000	6.9150	6.6250	6.7700	13.0973
Portugal	5.6200	4.9800	5.1600	5.4375	11.3640
Spanje	4.4800	4.2600	5.1600	4.7100	9.4344
Zweden	5.1100	6.4750	6.3650	6.4200	11.8087
Zwitsersland	7.0400	7.3400	7.1800	7.2600	14.6840
Ver. Koninkrijk	5.0700	5.2200	5.1100	5.1650	10.5115
Ver. Staten	6.5100	6.0950	6.1100	6.1025	12.9676

Bron: IMD-WEF, "World Competitiveness Report 1995". De verschillende waarden werden berekend als volgt: de VAL-waarden zijn afkomstig uit tabel 8.56; de TRUSTPUB-waarden werden berekend als de gemiddelden van de waarden uit tabellen 3.50 en 3.52; de TRUSTPRI-waarden werden bekomen als de gemiddelden van de waarden uit tabellen 4.32 en 6.20.

De vertrouwensindicatoren worden verbonden aan de macro-economische performantie zoals die door de LIMEP wordt gemeten. Hoewel deze wordt berekend op basis van de periode 1992-1996 terwijl de vertrouwensparameters overgenomen uit een studie van 1995 lijkt het redelijk om aan te nemen dat vertrouwenswaarden niet aanzienlijk veranderen in de korte of middellange termijn.

In een eerste regressie wordt de macro-economische performantie verklaard aan de hand van de TRUSTPUB- en TRUSTPRI-indicatoren. De VAL variabele wordt toegevoegd als controlevariabele. De resultaten worden weergegeven in tabel 4. Na het berekenen van de t-statistieken blijkt dat het vertrouwen in de publieke sector een meer uitgesproken effect heeft dan het vertrouwen in de private sector. De VAL-coëfficiënt is statistisch significant tot op 0.05. Geen van beide vertrouwensindicatoren blijft echter significant op een significantieniveau van 0.1. Een mogelijke verklaring hiervoor is de hoge correlatie tussen de vertrouwens-indicatoren, die 80% bedraagt.

Tabel 4: regressieresultaten

	Regressie		Coëfficiënt				R ²	Adj. R ²
	intercept	VAL	TRUST	TRUSTPUB	TRUSTPRI	R ²		
1	-0.913 (0.230)	0.084 (0.036)		0.055 (0.034)		-0.006 (0.065)	0.571	0.491
2	-0.272 (0.191)	0.075 (0.034)	0.071 (0.031)				0.560	0.508
3	-0.205 (0.177)	0.083 (0.032)		0.053 (0.022)			0.571	0.520
4	-0.300 (0.231)	0.078 (0.039)			0.074 (0.046)		0.560	0.535

Noot: standaardfouten tussen haakjes

Om dit probleem van multi-collineariteit te vermijden, worden de scores van de macro-economische prestatie geregresseerd over een gemiddelde van de twee andere vertrouwensindicatoren. De VAL-variabele wordt opnieuw als controlevariabele opgenomen. De resultaten staan in tabel 2. De VAL-coëfficiënt blijft statistisch significant tot op 0.05, wat nu eveneens geldt voor het effect van vertrouwen. Het argument uit sectie 3 dat vertrouwen een positief effect heeft op de globale prestatie van een land wordt dus bevestigd.

Om na te gaan of het vertrouwen in de publieke sector relevanter is dan het vertrouwen in de private sector werden twee bijkomende regressies uitgevoerd met

respectievelijk TRUSTPUB en TRUSTPRI als onafhankelijke variabelen en met VAL als controlevariabele. De TRUSTPUB-coëfficiënt is statistisch significant tot op 0.05, terwijl de TRUSTPRI-coëfficiënt marginaal insignificant is op 0.1. Het vertrouwen in de publieke sector speelt dus de voornaamste rol.

Hoewel het opnemen van de VAL-waarde als controlevariabele intuïtief logisch lijkt, kan men zich toch de vraag stellen of het opnemen ervan statistisch kan worden verantwoord. Om een antwoord te vinden op deze vraag werd een bijkomende regressie uitgevoerd waarbij enkel de gezamenlijke vertrouwensparameter als verklarende variabele werd opgenomen. Een vergelijking van de van de R²-waarden van deze regressie met die van regressie twee levert een test voor de relevantie van VAL als een verklarende variabele. De aangepaste R² bedraagt slechts 0.400, wat duidelijk lager is dan 0.508. We besluiten dat VAL inderdaad een relevante controlevariabele is.

Men kan zich de vraag stellen of het nodig is de in de vorige sectie uitgewerkte procedure te volgen. Volstaat het immers niet, om de invloed van vertrouwen op economische prestatie van een land te meten, slechts rekening te houden met de groeiwoet als enige variabele? Indien immers dezelfde of zelfs sterkere resultaten bekomen kunnen worden enkel en alleen gebruik makend van de groeiwoet van het BBP, zou men kunnen stellen dat het niet nodig is om een synthetische indicator te ontwikkelen. Indien echter regressie 2 herhaald wordt met de groeiwoet als afhankelijke variabele, dan wordt een R² van slechts 0.129 bekomen⁴. We kunnen derhalve besluiten dat, voor de volledige beoordeling van de invloed van vertrouwen op de economische prestatie, het nuttig is om verschillende dimensies van economische prestatie te combineren in een synthetische prestatie-indicator eerder dan zich te beperken tot één dimensie.

Uit de regressies volgt als algemene conclusie dat een positieve relatie tussen vertrouwen en globale macro-economische prestatie niet kan worden ontkend. In het bijzonder blijkt het vertrouwen in de publieke sector relevant.

⁴ Het geschatte intercept, de VAL- en de TRUST-coëfficiënten in deze regressie zijn respectievelijk 0.251, -0.418 en 0.686. De overeenstemmende standaardfouten zijn respectievelijk 2.668, 0.417 en 0.433. Dit betekent dat geen van deze coëfficiënten significant van nul verschilt op het 0.1 significantieniveau.

6. Regionale groei

Binnen een land kunnen er aanzienlijke cultuurverschillen zijn van regio tot regio. Daarom onderzoeken we of het vertrouwen klimaat ook op het regionale niveau een impact heeft op de economische prestatie. In tegenstelling tot de vorige sectie wordt nu de economische groei als afhankelijke variabele gebruikt omdat er meestal geen regionale cijfers beschikbaar zijn over inflatie en de lopende rekening. Daardoor is het niet mogelijk om regionale LIMEP-waarden te berekenen.

Deze beperking maakt ons echter meer vergelijkbaar met de recente empirische literatuur over economische groei en de relatie tussen groei en instituties. De recente literatuur over economische groei begint met het bekende artikel van R. Barro. Het centrale aandachtspunt van deze literatuur is de convergentiehypothese die kan afgeleid worden uit de neo-klassieke groeitheorie. Voor onze studie is vooral het concept β -convergentie van belang. Dit concept wordt gebruikt om na te gaan of armere landen of regio's sneller groeien dan rijkere. Het prefix β verwijst naar de coëfficiënt van het initiële inkomensniveau in een regressie die de groei in een bepaalde periode verklaart voor een cross-sectie van observaties. De basisvorm van een dergelijke regressie kan als volgt weergegeven worden:

$$(1/T) \log (Y_{it}/Y_{i,t-T}) = \alpha + \beta \log (Y_{i,t-T}) + u_{it}$$

De convergentiehypothese voorspelt dat de β -coëfficiënt negatief is. Het bovenstaande model beschrijft onconditionele β -convergentie. De verklarende kracht van dergelijke regressie neemt doorgaans echter toe door het opnemen van bijkomende variabelen. Hiernaar wordt verwezen als conditionele β -convergentie. Dit betekent dat de convergentiehypothese enkel opgaat conditioneel op het niveau van andere controlevariabelen. Anders gezegd, de geobserveerde landen kunnen zich op structureel verschillende groeipaden bevinden waarbij het groeipad van een land bepaald wordt door factoren zoals het scholingsniveau, politieke en institutionele indicatoren of door het aanwezige maatschappelijk kapitaal.

In deze studie nemen we een indicator voor het vertrouwen op als een bepalende factor voor het structurele groeipad. De studie van Knack en Keefer (1997) waarin zij een significant effect vinden van vertrouwen en "civiele normen" op de groei van een land heeft hierbij als inspiratiebron gediend.

Voor de constructie van een variabele die het vertrouwen meet doen we een beroep op gegevens uit de European Values Study (EVS) van 1990. Onze indicator van het vertrouwensniveau is gebaseerd op de vraag "Zou u algemeen durven stellen dat de meeste mensen vertrouwd kunnen worden of dat men niet voorzichtig genoeg kan zijn in de omgang met mensen?"⁵ Onze vertrouwensvariabele (TRUST) is dan het percentage respondenten dat antwoordt dat "de meeste mensen vertrouwd kunnen worden."

Deze variabele is uiteraard geen exacte maatstaf van vertrouwen maar ze is wel te verantwoorden als een benadering ervan. Een potentieel groter probleem dat vaak voorkomt in dit soort studies is dat TRUST een endogene variabele kan zijn. Het is aannemelijk dat een beter presterende economie zelf leidt tot een hogere grad van vertrouwen. Dit probleem wordt echter beperkt omdat we de groei voert in de periode 1990-1995 regresseren op een vertrouwensindicator gebaseerd op gegevens uit 1990.

De vertrouwensparameter en vergelijkbare EVS-indicatoren zijn berekend voor een subset van 28 landen en regio's uit de volledige EVS dataset (zie appendix 1 voor meer details). Deze gegevens zijn overgenomen van F. Delmartino en M. Schoonmakers (1998) die dezelfde dataset bestudeerd hebben. De verder besproken regressies meten niet exclusief het effect van vertrouwen op de regionale economische prestatie omdat de dataset zowel nationale als regionale gegevens bevat. De resultaten hebben echter een indicatieve waarde, zeker aangezien een specifiek Europese dataset gebruikt wordt.

De economische groei wordt berekend met gegevens over het nationaal en regionaal per capita BNP uitgedrukt in koopkrachtstandaarden zoals die gepubliceerd worden door Eurostat.⁶ Bij gebrek aan regionale prijsgegevens is er geen "kosten" variabele in de regressies opgenomen hoewel deze doorgaans als een significante controlevariabele wordt opgenomen in groei-vergelijkingen op een nationaal niveau.

⁵ Vraag 241 in de EVS-studie van 1990.

⁶ De gemiddelde groei van het per capita BNP in koopkrachtstandaarden in de periode 1990-1995 werd volgens de ERECO-methode berekend als $100 \cdot \exp[\ln(\text{BNP}_{95}/\text{BNP}_{90})/5]$. De koopkracht standaard maatstaf (pps) corrigeert voor verschillen in nationale prijsniveaus -er zijn geen regionale pps data- die niet noodzakelijk door de wetenschappers gereflecteerd worden.

Tabel 5: determinanten van per capita inkomensgroei
1990-1995

Regressiemethode	Constante	BBP90	TRUST	TRUSTFAM	Adj. R ²
1 OLS	0.308 (1.788)	-0.030 (-1.668)	0.059 (2.022)		0.17
2 OLS	0.237 (1.493)	-0.022 (1.365)		0.028 (1.679)	0.12
3 TSLS	0.320 (1.833)	-0.032 (-1.757)	0.082 (1.794)		0.16
4 TSLS	0.394 (1.837)	-0.040 (-1.778)	0.072 (2.437)		0.16

Noot: De instrumenten voor TRUST in vergelijking 3 zijn de constante, BBP90 en TRUSTFAM. De instrumenten in regressie 4 zijn de constante, BBP90, TRUSTFAM en de rang van TRUST in de dataset. De t-statistieken zijn tussen haakjes weergegeven. Deze zijn berekend op basis van (White) Heteroskedastiech-consistente standaardfouten.

De resultaten van onze studie zoals weergegeven in tabel 5 wijzen op een positief effect van vertrouwen op de per capita inkomensgroei. In de meerderheid van de regressies is de TRUST-coëfficiënt significant positief tot op 0.05 en in alle gevallen tot op 0.1. De coëfficiënt van 0.059 in de basisvergelijking, geschat volgens de kleinste kwadraten methode (OLS), betekent dat een stijging van het vertrouwensniveau met 10 procentpunten overeenkomt met een groeisijding van drie-vijftien van een procentpunt van het per capita inkomen in koopkrachtstandaarden. Dit effect neemt nog toe wanneer licht verschillende modelspecificaties of schattingmethoden gebruikt worden. Het effect van het vertrouwen dat de respondenten hebben in hun familieleden (TRUSTFAM)⁷ is veel minder sterk, zowel in termen van grootte als in termen van significantie.

Omwillen van het potentiële endogeniteitsprobleem hebben we TRUSTFAM ook gebruikt als instrumentele variabele. Dit betekent dat we veronderstellen dat de enige invloed die TRUSTFAM heeft op de groeiprestaties via het effect op het algemene vertrouwen verloopt. Regressie 3 is dus de instrumentele variabele variant van regressie 1. Daarnaast werd ook een model geschat waarin de rang van TRUST als instrument werd opgenomen (regressie 4).

⁷ TRUSTFAM waarden zijn gedeefinieerd als het percentage respondenten dat hun familieleden volledig vertrouwt.

Het dient opgemerkt te worden dat onze resultaten wijzen op de afwezigheid van convergentie binnen Europa tussen 1990 en 1995. De geschatte coëfficiënt van BBP90 is wel steeds negatief zoals de convergentiehypothese voorspelt, maar in geen enkele regressie is deze coëfficiënt significant. Deze resultaten komen overeen met de conclusies van R. Paci (1997). Hij vond dat gedurende de jaren 1980 er geen opvallende convergentie was van het per capita inkomen tussen Europese regio's. Op basis van onze dataset lijkt het alsof deze situatie niet veranderd is in de eerste helft van de jaren 1990.

7. Beleidsimplicaties

Ten slotte onderzoeken we welke implicaties onze resultaten hebben voor het beleid. In de inleiding werd reeds vermeld dat de overheden steeds minder ruimte hebben om de traditionele macro-economische beleidsinstrumenten te gebruiken. Dit geldt des te sterker indien we ook de regionale overheden in overweging nemen. Deze overheden beschikken niet over de instrumenten om de stabilisatietank op zich te nemen. Door de steeds toenemende factormobilititeit is ook de ruimte om een autonome belastingpolitiek te voeren beperkt. Daardoor zijn ook de mogelijkheden om de gewenste hervordelingsgraad te bereiken beperkt. De laatste van de traditionele taken van de overheid is de allocatieve taak. Indien we de institutionele omgeving beschouwen als een specifiek type publiek goed, dan benadrukt de neo-institutionele school vooral deze taak van de overheid. In deze visie dient de overheid niet enkel als laatste redmiddel om marktfalingen bij te sturen, maar dient ze ook om het marktmechanisme te ondersteunen met een goede set van instituties zoals afdwingbare eigendomsrechten en een stabiele munt.

Anders gezegd, ook op het regionale niveau kan de overheid een macro-economisch beleid voeren, namelijk door het invoeren van formele regels die bestemd zijn om individuele relaties te beïnvloeden. Deze studie bevestigt dat de keuze van de regels inderdaad de uitkomst van keuzes binnen deze regels beïnvloedt. De overheid moet dus nog steeds interventieïstisch optreden maar dan meer op een ex ante wijze dan bij traditioneel interventieïstisme. In deze visie moet de overheid de werking van

het economisch proces niet door corrigerende maatregelen beïnvloeden maar wel door goede voorwaarden te creëren (pre-conditions)⁸.

Wat betreft de praktische beleidsrichtlijnen die van het gebruikte denkkader kunnen afgeleid worden, dienen we eerst op te merken dat het uiteraard onmogelijk is om een groter vertrouwen op te leggen enkel omdat dit de economische prestaties kan verbeteren. Vertrouwen is binnen ons denkkader gedefinieerd als een subjectieve overtuiging zodat deze per definitie niet kan worden opgelegd. In hetzelfde denkkader veronderstellen we echter dat de agenten (beperk) rationeel zijn. Dit impliceert dat subjectieve overtuigingen zullen aangepast worden in het licht van eerdere ervaringen. Het is dus van belang om betrouwbaar te zijn omdat dit de kans vergroot dat de tegenpartij zich coöperatief opstelt. De eigen betrouwbaarheid van een grote organisatie zoals de overheid kan dus het vertrouwensniveau in de samenleving verhogen. Door zelf betrouwbaar te zijn kan de overheid de prestaties van de economie verbeteren.

De factoren die de betrouwbaarheid van de overheid bepalen zijn de "bekwaamheid", zijn "goede wil" en zijn "integriteit" (zie bijvoorbeeld Mayer, Davis en Schoorman, 1995). Deze factoren, die grotendeels door de beleidsmakers gecontroleerd worden, kunnen aangepast worden als instrument om vertrouwen op te bouwen. Vooral de integriteit is hierbij van groot belang. Het naleven van acceptabele principes is des te belangrijker voor degenen die de regels voor de samenleving moeten ontwerpen en controleren. Bovendien moeten de beleidsmakers er voor zorgen dat de formele instituties die ze ontwerpen geschikt zijn in hun functie om de inter-individuele relaties te vergemakkelijken.

Dankzij de symbolische rol als weerspiegeling van de samenleving is het mogelijk dat de waarden van de overheid geïnternaliseerd worden in de cultuur van de samenleving zelf. Volgens deze redenering is de betrouwbaarheid van de overheid zelf een instrument van het economisch beleid omdat dit het maatschappelijk kapitaal, dat in de samenleving aanwezig is, verhoogt. Dit geldt vooral in een gemengde economie waar de publieke en de private sector nauw met elkaar in contact staan. Het is dus de kwaliteit van de overheid eerder dan de kwantiteit die de prestaties van een economie bepaalt.

⁸ Merk op dat we verwijzen naar de "werking" in plaats van naar de "uitkomst" van het economisch proces. Het bereiken van een rechtvaardige verdeling noodzaakt nog steeds het gebruik van een traditioneel herverdelingsbeleid, ook als gelijkheid van kansen als criterium voor gelijkheid binnen een samenleving wordt gebruikt.

Bibliografie

- Asher, M., Defina, R. and K. Thanawala (1993), The Misery Index: Only Part of the Story, *Challenge*, March-April, 58-62.
- Axelrod, R. (1986), An Evolutionary Approach to Norms, *American Political Science Review* 80, 1095-1111.
- Barro, R.J. (1991), Economic Growth in a Cross-Section of Countries, *Quarterly Journal of Economics*, 407-444.
- Calmfors, L. and J. Delfill (1988), Bargaining Structure, Corporatism and Macroeconomic Performance, *Economic Policy* 6, 13-61.
- Casson, M. (1991), *The Economics of Business Culture: Game Theory, Transaction Costs and Economic Performance*, Clarendon, Oxford.
- Charnes, W., Cooper, W.W. and E. Rhodes (1978), Measuring the Efficiency of Decision Making Units, *European Journal of Operational Research* 2, 429-444.
- Charnes, W., Cooper, W.W. and E. Rhodes (1979), Measuring the Efficiency of Decision Making Units, *European Journal of Operational Research* 3, 239.
- Charnes, W., Cooper, W.W. and E. Rhodes (1981), Evaluating Program and Managerial Efficiency, *Management Science* 6, 668-697.
- Dasgupta, P. (1990), Trust as a Commodity, in GAMBETTA, D., *Trust: Making and Breaking Cooperative Relations*, Basil Blackwell, Cambridge-Massachusetts, 49-72.
- Delmartino, F. and M. Schoenmakers (1998), Creating Stability: Culture Patterns and their added value, *paper prepared for the conference on Culture and Democracy*, Vienna, 12-13 November 1998.

- Färe, R., Grosskopf, S., Norris, M. and Z. Zhang (1994), Productivity Growth, Technical Progress and Efficiency Change in Industrialised Countries, *American Economic Review* 84, 66-83.
- Fukuyama, F. (1995), *Trust: the Social Virtues and the Creation of Prosperity*, Free Press, New York.
- Hall, R.E. and C.I. Jones (1997), What Have We Learned from Recent Empirical Growth Research? Levels of Economic Activity across Countries, *American Economic Review* 87, 173-177.
- Hall, R.E. and C.I. Jones (1999), Why do some Countries produce so much more output per worker than others?, *Quarterly Journal of Economics* 114, 117-148.
- Huang, P.H. and H. Wu (1994), More Order without More Law: A Theory of Social Norms and Organizational Cultures, *Journal of Law, Economics and Organisation* 10, 391-406.
- Kasper, W. and M.E. Streit (1998), *Institutional Economics*, Edward Elgar, Cheltenham.
- Knaack, S. and P. Keefer (1997), Does Social Capital Have an Economic Payoff? A Cross-Country Investigation, *Quarterly Journal of Economics* 112, 1251-1288.
- Lovell, C.A.K. (1995), Measuring the Macroeconomic Performance of the Taiwanese Economy, *International Journal of Production Economics*, forthcoming.
- Lovell, C.A.K., Pastor, J.T., and J.A. Turner (1995), Measuring Macroeconomic Performance in the OECD: A Comparison of European and Non-European Countries, *European Journal of Operational Research* 87, 507-518.
- Lovell, C.A.K. and J.T. Pastor (1995), Macroeconomic Performance of Sixteen Ibero-American Countries Over the Period 1980-1991, *Working Paper*, Department of Economics, University of Georgia, Athens.
- Mayer, R.C., J.H. Davis and F.D. Schoorman (1995), An Integrative Model of Organizational Trust, *Academy of Management Review*, 709-734.
- Mc Cracken, P. et al. (1977), *Towards Full Employment and Price Stability*, OECD, Paris.
- Melyn, W. and W. Moesen (1991), Towards a Synthetic Indicator of Macroeconomic Performance: Unequal Weighting when Limited Information is Available, *Public Economics Research Paper 17*, Centre for Economic Studies, Leuven.
- Moesen, W. and L. Cherchye (1997), De Macro-Economische Performantie van Landen: Meningen en Metingen, *Leuvense Economische Standpunten* 89.
- Paci, R. (1997), More Similar and Less Equal: Economic Growth in the European Regions, *Weltwirtschaftliches Archiv*, 609-634.
- Sehi, R. and E. Sonmanhan (1996), The Evolution of Social Norms in Common Property Resource Use, *American Economic Review* 86, p. 766-788.

LEUVENSE ECONOMISCHE STANDPUNTEN

- 1976 - 1. Louis BAECK, De inflatoire groeitractie (uitgeput)
 2. Paul DE GRAUWE, Theo PEETERS? De recente inflatie : een structureel of een monetair probleem ? (uitgeput)
- 1977 - 3. K. TAVENNIER, Krachlijnen voor een Belgisch stabilisatiebeleid. (uitgeput)
 4. Paul DE GRAUWE, Corporatisme en werkloosheid. (uitgeput)
 5. Paul VAN ROMPUY, Enkele structurele aspecten van de crisis. (uitgeput)
 6. Louis BAECK, Naar een nieuwe groeicyclus met een ander groeipatroon.
 1978 - 7. Louis BAECK, Politiek verantwoordelijk handelen en socio-economisch optimum. (uitgeput)
 8. Paul DE GRAUWE, Bureaucratische controle en het economisch systeem.
 9. Paul VAN ROMPUY, Guido DE BRUYNE, De regionalisatie economisch bekeken. (uitgeput)
 10. Louis BAECK, De nieuwe internationale economische orde en haar kritische tegenhangers. (uitgeput)
 11. Theo PEETERS, Economisch federalisme : lessen uit het buitenland.
 12. Dirk HEREMANS, Economische autonomie en economische unie, Krachlijnen voor een duurzame oplossing.
- 1979 - 13. Paul DE GRAUWE, Arbeidsduurvermindering en tewerkstelling.
 14. Economisch Federalisme. (uitgeput)
 Deel I : Financiële middelen en herverdeling. Paul VAN ROMPUY, Albert VERHEERSTRAETEN, Regionale Herverdelings- en Financieringsstromen, Theo PEETERS, Financiële middelenvoorziening voor gemeenschappen en gewesten.
 15. Economisch Federalisme.
 Deel II : Organisatie en bevoegdheden, Dirk HEREMANS, Verkaveling van bevoegdheden en economische unie.
 Vic VAN ROMPUY, Economisch stelsel en verdeling van bevoegdheden.
- 1980 - 16. Guy CLEMER, Karel TAVENNIER : Tewerkstelling en inkomensmatiging in België : een onvermijdelijke keuze.
 17. Louis BAECK, Lokomotief strategie : met stoom uit de Eurovalutamarkt. (uitgeput)
 18. Michel DOMBRECHT, Theo PEETERS, Sanering van de overheidssfinancien : gewaarlijk of onvermijdelijk ?
- 1981 - 19. Paul DE GRAUWE, Marcia DE WACHTER, Productie, tewerkstelling en verdeling. Een neo-liberale benadering.
 20. Louis BAECK, De jaren tachtig in perspectief. (uitgeput)
 21. Paul VAN ROMPUY, Patrick VAN CAYSELE, Planning van de geregeerde lopende rekening van de overheid in 1979.
 22. Paul DE GRAUWE, Loonkosten, energiekosten en kapitaalkosten België gedurende 1970-1980. (uitgeput)
 23. Frans SPINNEWYN, Een verzekeringstechnische benadering van de werkloosheidsverzekering.
- 1982 - 24. Louis BAECK, Herstelbeleid, vroeger en nu. (uitgeput)
 25. Paul DE GRAUWE, Marc JANSSENS, Aanbodeeconomische effecten van de belastingdruk in België.
- 1983 - 26. Paul DE GRAUWE, Guy VERRALLE, Linkse en rechtse gezondheids-indicatoren van de Belgische Economie.
 27. Louis BAECK, Hoe de crisis ombuigen. (uitgeput)

28. Paul VAN ROMPUY, Maatschappelijke keuze en economische crisis.
29. Vic VAN ROMPUY, Erik SCHOKKAERT, Begrotingsstekorten, Rentelasten en Openbare schulden in België. Een kijk op halflange termijn.
- 1984 - 30. Dirk HEREMANS, Hans GEEROMS, Marktsector en budgetsector in België. Grenzen aan het overheidsspeslag?
31. Paul DE GRAUWE, Guy VERFAILLE, Zijn de rentelasten van de overheids-schuld ondraaglijk geworden?
- 1985 - 32. Louis BAECK, De wonderbare wereld van de economische paradigma's. (uitgepuut)
33. Paul VAN ROMPUY, Solidariteitsmechanismen in federale staten. (uitgepuut)
34. Louis BAECK, De VS. en de E.G.: vergelijking op lange termijn.
35. Louis BAECK, Het economisch denken in het Spanje van de 16e en 17e eeuw.
36. Guido DE BRUYNE, Paul DE GRAUWE, Hervreiding van het werk en makro-economisch evenwicht.
37. Paul VAN ROMPUY, Arbeidsmarktflexibiliteit en werkloosheid.
- 1987 - 38. Paul DE GRAUWE, Anne FREMAULT, Micro- en macro-economische effectiviteit van de Belgische prijsreguleringsbeleid.
39. Louis BAECK, Kentering in de westerse economie.
40. Johan MORTIELMANS, Erik SCHOKKAERT, Lode BERLAGE, Robert VERTONGHEN, De economische wenselijkheid van een snelspoor-verbinding door België.
41. Louis BAECK, De aandelenbeurzen, 1982-87: het lustum van de sifer.
42. Lode BERLAGE, Dirk TERWEDUWE, Grondstofenluchtvoer van ontwikkelingslanden: machtsmiddel of struikelblok?
- 1988 - 43. Louis BAECK, De westerse economie na de krach. (uitgepuut)
44. Filip ABRAHAM, Nationale vakbonden, Interprofessionele loonknoorden en economische politiek.
45. Paul VAN ROMPUY, m.m.v. Valentijn BILSEN, 10 Jaar financiële stromen tussen de gewesten in België. (uitgepuut)
46. Dirk HEREMANS, Bevoegdheidsverdeling en economische autonomie. De staatsvorming in het licht van 1992. (uitgepuut)
47. Wim MOESEN, Dirk HEREMANS, Paul VAN ROMPUY, Mark EYSKENS, Bedenkingen bij de nieuwe financieringsvoorstellen voor gewesten en gemeenschappen. (uitgepuut)
48. Vic VAN ROMPUY, Overheidsstekort, overheidsschuld en economische welvaart. Toepassing op België 1947-1988. (uitgepuut)
- 1989 - 49. Lodewijk BERLAGE, België en de schulden van de Afrikaanse lage inkomenslanden. (uitgepuut)
50. Jacques DREZE, Schuld en coöperatie in de munitaire economie. (uitgepuut)
51. Paul DE GRAUWE, Milieuvriendelijke groei: utopie of werkelijkheid? (uitgepuut)
- 1990 - 52. Paul VAN ROMPUY, Europese ankerpunten voor het Belgisch begrotingsbeleid. (uitgepuut)
53. Louis BAECK, De jaren '90: een Europees decennium. (uitgepuut)
54. Paul DE GRAUWE, Stief PROOST, Erik SCHOKKAERT, Denise VAN REGEMORTER, Het milieubeleid in Vlaanderen. Een economische visie. (uitgepuut)
- 1991 - 55. Paul DE GRAUWE, Wim VANHAEVERBEKE, Competitiviteit, oliecrisis en loonindexering. (uitgepuut)
56. Wim MOESEN, Begrotingen, beleid en beheer. Over de besparingsvoorstellen, wat ze zijn en wat ze niet zijn. (uitgepuut)
- 1991 - 57. D. HEREMANS, M. DE BROECK, Overheidsschuld en financiële markten in de branding. (uitgepuut)
58. Louis BAECK, Bruno VAN ROMPUY, Golfloorlog: geopolitiek, petroleum en islam. (uitgepuut)
59. Paul DE GRAUWE, Koen STRAETMANS, Het programma-akkoord in de petroleumsector. Een ondoelmatig systeem van prijzencontrole. (uitgepuut)
60. Paul DE GRAUWE, Denkoefeningen over de regionalisering van de Belgische overheidsschuld. (uitgepuut)
- 1992 - 61. Paul DE GRAUWE, Over Franse kolonisatie en Belgische verankeringsbeleid.
62. Stief PROOST, Beslidsvoorstellen voor de broeikasproblematiek.
63. André DECOSTER, Stief PROOST, Erik SCHOKKAERT, Hervorming van indirecte belastingen: winnaars en verliezers.
64. Paul VAN ROMPUY, Kritische bedenkingen bij de regionalisering van de overheidsschuld.
65. Paul DE GRAUWE, Wat doet de nationale bank met ons geld?
- 1993 - 66. Patrick VAN CAYSELE, Waarom wij? Of de economische onderbouw van een verankeringsbeleid.
67. Paul DE GRAUWE, Bart VAN DER HERTEN, De legitimering van overheidsmonopolies in het spoorwegvervoer en in de telecommunicatie. Een historische analyse.
68. Paul VAN ROMPUY, Valentijn BILSEN, Regionalisering van de sociale zekerheid.
69. Lodewijk BERLAGE, Wim LAGAE, Afrika, de verwaarloosde debiteur.
70. Mark DE BROECK, Dirk HEREMANS, Vraagtekens bij de overheidsschuld in een federaal België.
71. Wim MOESEN, Paul VAN ROMPUY, De kleine kanten van de grote staats-hervorming.
72. Frans SPINNEWYN, De hervorming van de sociale zekerheid micro-economisch belicht.
73. Paul DE GRAUWE, De sterke frank en de staatschuld.
74. Filip ABRAHAM, Internationale concurrentie en werkgelegenheid. Hoe arbeidsvriendelijk is ons loonbeleid?
- 1994 - 75. Paul DE GRAUWE, Werkloosheidsvermindering en tewerkstelling.
76. Wim VANHAEVERBEKE, Het ruimtelijk structuurplan Vlaanderen: een beleidsinstrument voor economische ontwikkeling.
77. Stefan DERCON, Voedselzekerheid: naar een sociale zekerheid voor de allerarmsten.
78. Paul DE GRAUWE, De EMU zonder België?
- 1995 - 79. Paul DE GRAUWE, Alternatieve financiering van de sociale zekerheid en de arbeidskost.
80. S. PROOST, C. VINCKIER, I. MAYERES, B. NEMERY, Ozon - eerst denken dan doen.
81. Paul VAN ROMPUY, Sparen, investeren en de overheidsfinanciën in België.
- 1996 - 82. D. HEREMANS, P. VAN CAYSELE, Concentratie en concurrentie in de Belgische financiële sector.

83. Erik BUYST, Ivo MAES, De impact van veertig jaar centrum voor economische studien.
84. Paul DE GRAUWE, Het tewerkstellingsbeleid : selectiviteit of universaliteit ?
85. Stief PROOST, Bruno DE BORGER, De transportsector in het jaar 2005.
86. Erik SCHOKKAERT, Frans SPINNEWYN, Sociale verzekering en bestaansonzekerheid : een offensieve strategie.
87. Filip ABRAHAM, Paul VAN ROMPUY, Het concurrentievermogen van de Belgische economie in micro- en macro-economisch perspectief.
- 1997 - 88. Filip ABRAHAM, Joeri VAN ROMPUY, Loonbeleid in de Europese Monetair Unie.
89. Wim MOESEN, Laurens CHERCHYE, De macro-economische performantie van landen. Meningingen en metingen.
- 1998 - 90. Koen ALGOED, De overgang van een omslagstelsel naar een kapitaalstelsel : een Belgische case studie.
91. Johan EYCKMANS, Stief PROOST, Klimaatonderhandelingen in Rio en Kyoto : een succesverhaal of een maat voor niets ?
- 1998 - 92. Jozef KONINGS, Peter VAN MALDEGEM, Loonkosten en de vraag naar laaggeschoolde, geschoolde en hooggeschoolde arbeid in Belgische ondernemingen.
- 1998 - 93. Louis BAECK, De Aziatische crisis: perspectivering en nabeschouwing.
- 1999 - 94. Louis BAECK, Financiële mondialisering met speculatieve uitschoters.
- 2000 - 95. Paul DE GRAUWE, Euro-dollarwisselkoers en de fundamentals.
- 2000 - 96. Erwin BASTIAENS, Erik BUYST, Dirk HEREMANS en Christiaan PHILIPSEN, Knooppunten in de financiële dynamiek van de staatsvorming.